

ИСИХАСТИЧКИ ЕНЕРГИЗАМ -МОГУЋА САВРЕМЕНА ПАРАДИГМА

Говор о основама Европе претпоставља историјску дедукцију темељних културних образаца на основу којих се заснива и објашњава европски идентитет. На плану речених образаца примарно мјесто заузимају грчка култура и јудеохришћанска духовност. Они се одувijek сматрају стубовима европске цивилизације. Али, ова објашњења су конструисана накнадно како примјећује Едгар Морен: „У почетку Европе не постоји неки првобитни принцип који је утемељује. Грчки и латински принцип наступају са њене периферије и претходе јој, хришћански принцип долази из Азије и у Европи доживљава експанзију крајем првог миленијума”.¹ Европски идентитет се гради из хаоса мјешавине и неизвјесности. Од безличности, у вријеме процвата Грчке антике, до историјски снажног идентитета. Географија Европског полуострва прераста у историју. Прва идентификација Европе као јединственог духовног и културног простора догодила се од петог до осмог вијека у времену примања хришћанства које је стигло из Мале Азије. Средњовјековна Европа је хришћанска. Али, унутар такве Европе дјелују антиномије, подјеле и расколи који и данас конфигуришу ожиљке на лицу Европе. Исток и Запад, Византија и Рим, Латини и Грци духовна и свјетовна власт. Из таквог расколног и противурјечног духа рођена је Европа држава, нација, капитала, индустрије, трговине. На плану свијести створена је Европа вјере, хуманизма, ренесансе, реформације, разума. Дакле, европска историја је бурна и противурјечна, она подсјећа на авантуру хетерогених снага. Из судара тих супротстављених принципа настале су огромне енергије које су обликовале и генерисале јединствено европско уздигнуће. У том експлозивном и експанзивном развоју европска култура се преобразила у западну цивилизацију чији су пипци запосјели свјетски глобус. У првом реду је наступила наука и техника, рационализам, хуманизам, либерална економија и политика. Били су то моћни агенси и велики пројекти муњевитих промјена, преображаја, ширења, запосједања и напретка свега и у свему. Ови велики пројекти су остали недовршени и непродубљени јер су европска вјера, морал и умјетност остали у другом

---

¹ Едгар Морен, *Како мислити будућност Европе*, Сарајево 1989, 25.

плану. Недостатак дубље утемељености у духовном ткиву већ данас указује на видљиве препреке у великом пројекту европског уједињавања. Европска економска заједница као основа уједињења Европе није довољна. Нијесу довољни ни политички основи демократије, државе и друштва, нити идеологије о универзалним људским правима. Економија, политика и идеологија су потребне али не и довољне за градњу европског заједништва у смислу заједнице народа и људи, а не само тржишта, роба и капитала. Заједница се не гради само на голим интересима, економским, политичким и одбрамбеним. Такве заједнице су краткорочне и несталне попут самих интереса. Ово у последње вријеме увиђају савремени стратеги Европске заједнице. Они схватају да њено економско и политичко тијело треба да има душу и дух да би дисало, осјећало и мислило. Та душа почива на европској култури што нас позива из дубине европског развоја. Европска духовност трасира унутрашњи идентитет Европе, онај противурјечни грчко-римски и јудео-хришћански. Тај идентитет је потискиван на рачун оне експанзивне спољашњости у лику економске и политичке моћи. Тај потиснути идентитет је узурпиран и затрпан и пријети да буде изгубљен.

Свака моћ има границе у другој моћи која јој се супротставља. Тако је и експанзивна снага Западне Европе од субјекта који осваја постала предмет освајања. „Данас, када Европа постаје периферна провинција Запада, када економска, војна и политичка моћ добија своја изваневропска средишта отвара се могућност идентификације на нов начин”.² Зато се поставља питање телоса даљег европског развоја. Тај циљ не могу испоставити спољашњи агенси: техника, економија и инструментализована политика. Он мора бити рођен из унутрашње, духовне идентификације европског свијета. Телос се мора извести из душе и духа потиснуте вјере, морала и културе. А то претпоставља историјску реконструкцију и идентификовање духовног искуства Истока и Запада Европе.

У таквом контексту духовна искуства Византије, Источног РOMEЈСКОГ царства, могу бити плодна основа за савремено осмишљавање. Након бурног напредовања последња два вијека, припремљеног нововјековним оптимизмом које се хранило безусловном вјером у моћ знања, чини се да је данас потребна нова основа осмишљавања. Та основа треба бити тражена савременим увидом у искуство духовне традиције речених стубова европске културе. То подразумијева искуство *Scientia Sacra* и духовности средњег вијека. Јер средњи вијек јесте оно „средње”, можда и средишње што може дати рјешења за модерне антиномије. Овакав став може бити предмет беспштедне критике која намах може подсјетити на мрачњаштво, инквизиције и сазнајно ропство. Али, све то постоји и данас, само у другим условима и софистициранијим формама, не мање опасним и обухватним.

Отуда повратак у средњи вијек није никаква регресија, већ можда, покушај једне психоанализе архетипова. Циљ тога јесте повратак на мјесто

² Саво Лаушевић, *Идентитет који се тражи*, Зборник: „Како мислити будућност Европе“, Филозофско друштво Србије – Кровови, Сремски Карловци 1995, 73.

почетка „европског чуда“³ на којем је ријека развоја окренута у смјеру којим је Европа ходила неколико вјекова градећи познату нам математичко-научну извјесност и вјеру у технички и економски напредак. Та ријека је данас дотекла до своје препреке створивши акумулационо језеро у ком је вода живота заустављена. Ову апокалиптичку могућност су већ почетком прошлог вијека констатовали најбоље мислећи људи говорећи о кризи европског човјека, о пропасти Запада и сл. Отуда, ова потреба повратка на мјесто „вододјелнице“ јесте враћање на реално мјесто и вријеме човјекове егзистенцијалне извјесности како би рекао Блез Паскал, учени математичар и мислилац. Но, тај топос се зачиње много прије Паскала у византијском средњем вијеку и светоотачкој духовној традицији источног богословља. Његове идентификационе тачке су Кападокијски св. Оци, *Согрус Агеорагитисум* и исихастичко богословље у знаку Св. Григорија Паламе. На тој духовној основи говоримо о исихастичкој парадигми.

Исихастичка парадигма

Рекли смо да је европски активизам створио модерну историју Европе препознатљиву по њеном економском и техничком напредовању и колонијалном запосједању. Ријеч је о познатој Европи ратова и освајања, Европи блоковских подјела и коначно о садашњој Европи у знаку идеје европског јединства (што јесте хришћанска идеја екумене). Освајачка Европа постепено уступа мјесто Европи која се повлачи, прибира и реинтегрише у себи. Можда таква Европа може бити значајнија од освајачке Европе чије је вријеме, изгледа, заувјек прошло. Ако је то тачно онда се отвара питање изградње и продубљивања европског идентитета и посезање испод површине у дубље коријене оног „заборављеног“ духовног искуства које је езотерички пратило њен егзотерички развој.

Европски развој је на почетку био само дио Римске империје. Ту империју наслеђује Византија која је тежила за свјетском владавином. Обје ове империје дају Европи извјесни темељ на којем она почива, чак и када га заборавља. Тај основ чине римско-државно уређење, грчка култура и хришћанска вјера. Сви ови моменти су били кључни за Византију када се у трећем вијеку помјерило тежиште Римске империје на хеленизовани Исток и када је побиједило хришћанство.

Исихастичка парадигма је настала у простору Византије, тачније у окриљу хришћанске духовности која је била срасла са укупним животом. Исихазам је био велики монашки и духовни покрет из друге половине четрнаестог вијека, из времена опадања и слабљења византијске војне, економске и политичке моћи. Исихазам се превасходно заснива на библијском учењу, светоотачкој традицији Истока (Василије Велики,

³ Ову конструкцију позајмљује Пол Кенеди, из књиге Е. Л. Џонса „Европско чудо“, у: „Успон и пад великих сила“, ЦИД – Службени лист СРЈ, Подгорица – Београд 1999, 36 и даље.

Григорије Ниски, Максим Исповиједник, Теодор Студит, Јован Лествичник и други) до Григорија Синаита и Григорија Паламе који су најпотпуније развили и бранили исихастичко богословље.

Ријеч је превасходно о духовној аскези која за циљ има обожење на начин тиховатељског подвижништва у којем се савлађују страсти и свако спољашње постојање да би кроз молитвено тиховање доспјели иза оне невидљиве баријере у енергетско поље „Оног који јесте”. Ослањањем, превасходно, на Дионисија Ареопагиту и његов знаменити спис „О божанским именима” као и на дугу монашко-молитвену традицију Св. Григорије Палама развија и брани⁴ исихазам као еминентну православну теологију и духовни опит. Кључни проблем који се овдје поставља јесте оно што је „заборављено” и узурпирано у претходно назначеном напредовању европског Запада. Ради се о комплексном проблему личности.

Ослањајући се на десетовјековну традицију светоотачке теологије, Григорије Палама ће бранити становиште да је у кључном теолошком питању односа Божије суштине (природе) и божанских енергија (личности) првенство имају личности. Основа за то се налази већ у Мојсијевом сусрету са Богом кад му се Он објавио ријечима „Ја сам Онај који јесам”. Дакле Његова суштина произилази из Његове личности. Из овог слиједи, да ми као богоподобна, људска бића, познајемо само божанске енергије његових личности (Оца, Сина и Духа светог, кроз које се Он пројављује) а не Његову природу (суштину) која нам остаје недоступна.

Палама у спису „О божанским енергијама” (16. одјељак) заступа на свој начин ставове Дионисија Ареопагита из његовог трактата „О божанским именима” (4. одјељак, 5. поглавље) тврдећи да кључни богословски изрази „свјетлост”, „истина”, „живот” и Бог се тичу божанских енергија. Дакле, суштина (природа) је увијек нечија, она је суштина неке личности. Интерпретирајући овај проблем код Паламе Презвитер Владан Перишић закључује: „Као уосталом ни код осталих светих отаца, тако ни код Паламе не постоји супротстављање личности и суштине. Оне увијек иду заједно. Личност увијек има суштину, а суштина није „гола”, тј. не постоји „по себи”, издвојено од личности која је њен носилац”.⁵

У овом лежи разлог нашег повратка на исихазам и теологију личности, која богопознање и човјеково дјеловање разумије кроз енергетско испољавање личности. Није случајно да је ово учење исихаста добило на

⁴ О важности и обухватности исихастичке теологије говоре и напади антиисихаста који се воде од 1341. године у Цариграду под вођством Варлаама из Калабрије. Спор је био толико важан да је морао бити сазван Црквени сабор 1351. године у Цариграду под руководством патријарха цариградског Калиста. На том Сабору је Григорије Палама потврдио своје учење а Сабор је одбацио Варлаамине нападе и нападе његових следбеника и издао познати саборски томос. У Томосу је уздигнуто Паламино исихастичко учење на ниво званичног догмата Цркве. О значају овог Томоса и исихазма говори недавно објављени зборник радова са научног скупа посвећеног 650-годишњици Саборског томоса. „Свети Григорије Палама у историји и садашњости”, Србиње – Острог – Требиње, 2001.

⁵ Владан Перишић, *Личност и суштина у теологији Г. Паламе, Зборник, исто.* стр. 48.

значању у вријемени стагнације и опадања Византије. Са друге стране, оно је било плодно присутно у нашој духовној традицији крајем 14. вијека, након Маричке битке 1371. Тада су интензивно превођени списи Григорија Паламе, Григорија Синаита и других исихаста на српскословенски језик. Такође је било значајно превођење на српско-словенски и списа *Corpus Aegoragiticum* из 6. вијека на који се Палама у многоме ослањао.⁶ У овом великом духовном подухвату значајно мјесто заузимају богослови-преводиоци, нарочито знаменити Инок Исаија који је једно вријеме био игуман Пантелејмона, руског манастира на Светој Гори. Утицај исихазма се проширио и на друге православне народе и земље преваходно на Бугарску и Русију.

*Зашто би исихастички енергизам
могао бити савремена парадигма?*

Европска историја је забележила успоне и падове великих сила. На историјској позорници се експонирала империјална снага, економска моћ, ратовање, опадање и пропадање. Све ово указује на релативност снаге и моћи која се мјери спољашњим мјерилима економског, техничког, политичког и војног владања. Друга, не мање важна, страна јесте човјекова унутрашњост. Ријеч је о личности и њеним енергијама, њеним патњама, страдањима, њеним егзистенцијалним понирањима и трансценденцијама. Та најдубља искуства личности најчешће не улазе у историју.

Отуда исихастички енергизам може бити плодна парадигма за савременог европског човјека. Јер, опасно напредовање у испољавању губи из вида лик човјека и Бога. Губи се личност. То за последицу има нестајање односа према Другом и Највишем Другом. Без тих односа постајемо пукe индивидуе, биолошке, психолошке, економске, друштвене јединке, али без личности. Заборавља се да човјек као непоновљива личност јесте основа истинске заједнице. Он има лице само пред лицем Другога и пред лицем Бога. Када човјек изгуби лице (личност) он губи и ова лица према којима се односи. Важи и обратно: када изгуби лице Другога и Бога он неминовно губи и своје лице.

Модерни свијет је у опасности да изгуби своје лице, и да човјека учини својим објектом, а да његову слободу и стварање усмјери ка новим формама модерног робовања. На ову могућност скрећу пажњу модерни теоретичари попут Ж. Бодријара откривајући нам свијет реалних и могућих симулакрума. У том свијету не нестаје само личност већ и сама стварност да би њихова мјеста заузеле симулиране фикције.

Исихастичка парадигма нас враћа на важност есхатолошког погледа човјека и могуће критичке упитности како ћемо изгледати у оном крајњем, или шта ће бити на крају. Ова есхатолошка питања су заборављена. Њих засигурно нијесу постављали они који су доживљели крај или су их пак прекасно поставили. И модерном времену, занесеном у напредак, пријети

---

⁶ О значају исихазма код нас говори значајна књига недавно упокојеног Милорада Лазића, *Исихазам српске књиге*, Ниш 1999.

иста ова опасност да се не сјетимо питања о крајњем циљу актуелног напретка. Због тога своју вриједност имају времена кризе, времена најпасивније пасивности, када улазећи у граничне ситуације, искушавамо оно есхатолошко.

Исихастички енергизам као повратак на тихотворно-умно-молитвено просветљавање, богосозерцање и синергијско сједињење са Богом, поставља есхатолошко питање нашег спасења као људи и личности. Гледати на свијет као творевину Творца и на човјека као икону Богу подобну даје основа за повратак оном заборављеном које није још и изгубљено. Није чудо што се мисао на овом трагу, поред Истока, све више јавља и на Западу у форми критике модерне технике, политике, информатике и савременог живота. Можда ти мислиоци и не знају за исихастички енергизам који долази из Византије и православног хришћанства. Тим боље, јер их неће ометати имагинарне предрасуде створене на Западу о византијској заосталости, суровости и сл. Поред класичних дјела руске философије и савремене православнобогословске мисли ову проблематику, све више, развијају и западни мислиоци. Овом приликом поред философије егзистенције вреди скренути пажњу и на дјело великог јеврејског и европског мислиоца Емануела Левинаса, који је све више доступан и на српском језику. Управо он жели повратити философију Запада са онтологије на етику. Левинас упечатљиво аргументује да прва философија није учење о бивствовању већ о односу према Другом. Тако се на савремен начин приближавамо исихастичкој парадигми.

Savo Lausevic

HESYCHASM AND ENERGY

This work attempts at reconstructing of hesychasm, a through spiritual experience of late Byzantium that also took roots in our cultural tradition. The author of the work supports a hypothesis that hesychastic paradigm, developed from the monastic spirituality of Byzantium, could well serve as a model to Modern Man. This form of spirituality provides a possibility of bringing to an end the dangerous trend of reification and depersonalization of man.

Hesychastic paradigm takes us back to the eschatological question: „What will be in the end?“, that is to a question about personality and responsibility.